Högsta domstolen NJA 2021 s. 388 (NJA 2021:34)

Målnummer: B 1997-20 **Avdelning:** 1

Domsnummer:

Avgörandedatum: 2021-06-03

Rubrik: En utbetalning från ett aktiebolag till en aktieägare har betecknats som "utdelning" men har inte beslutats på det sätt som gäller för vinstutdelningar. Utbetalningen har inte ansetts utgöra ett penninglån i aktiebolagslagens mening.

Lagrum: 21 kap. 1 § och 30 kap. 1 § aktiebolagslagen (2005:551)

Rättsfall:
- NJA 2018 s. 1103
- NJA 2019 s. 1041

REFERAT

Stockholms tingsrätt

Allmän åklagare väckte åtal vid Stockholms tingsrätt mot R.S. för brott mot aktiebolagslagen enligt 2 kap. 1 § och 30 kap. 1 § första stycket 4 aktiebolagslagen (2005:551) med följande gärningspåstående.

R.S. har i egenskap av styrelseledamot/aktieägare uppsåtligen eller av grov oaktsamhet lämnat ett förbjudet penninglån av Läkarleasing Sverige Aktiebolags medel till sig själv på 1 055 849 kronor. Det hände någon gång mellan den 1 mars 2016 och den 31 mars 2016 i Stockholm, Sverige.

R.S. förnekade brott.

Tingsrätten (ordförande rådmannen Karin Palmgren Goohde) anförde följande i dom den 5 september 2018.

DOMSKÄL

Skuldfrågan

Följande är ostridigt. Läkarleasing Sverige Aktiebolag (nedan Bolaget) är ett bemanningsföretag för läkare och sjuksköterskor. Det startades av R.S. år 2005. R.S. är styrelseledamot i och huvudägare till Bolaget; i mars 2016 ägde han 95 procent av aktierna. En annan person, nedan kallad NN, ägde resterande fem procent. Bolaget omsatte under åren 2014-2016 cirka 500 000 000 kr per år och hade 283 anställda år 2016. I mars 2016 var J.P. ekonomichef i Bolaget och R.N. var revisor. R.S:s lön och förmåner från Bolaget uppgick till 490 000 kr per år.

Vid ingången av år 2016 hade R.S. en fordran på Bolaget om 2 944 150 kr.

I mars 2016 var R.S. på väg att genomföra ett fastighetsköp. Den 17 mars 2016 skickade han ett mejl till J.P. I detta skrev han bl.a. följande.

Jag kommer tyvärr behöva ta ut 4 Mkr från LL imorgon då lånet inte gick att öka från 11.3 Mkr och det ska finnas 5.1 Mkr på mitt konto i morgon. Utöver inlåningen på 2,9 Mkr behöver jag göra en extra utdelning på ca 1,1 Mkr.

Förfallolistan tyder på att det ska komma in pengar i morgon, men vi måste nog tyvärr skjuta upp alla inlagda betalningar.

J.P. svarade samma dag att banken hade uppgett sig vara beredd att "släppa filen" trots att det inte fanns täckning för det. Dagen därpå gjordes en överföring om 4 mkr från Bolaget till R.S:s privata konto. Efter detta hade Bolaget en bokförd fordran om 1 055 850 (4 000 000 - 2 944 150) kr på R.S. Samma dag - den 18 mars 2016 - använde R.S. pengarna för att förvärva en fastighet.

Den 30 december 2016 hölls en extra bolagsstämma i Bolaget. Därvid delades cirka 3 mkr ut. R.S:s andel - 2 850 000 kr - betalades ut i dess helhet. På balansdagen kvarstod en fordran om 1 173 577 kr inklusive ränta på R.S.

R.S. återbetalade lånet till fullo den 9 januari 2017.

R.S. har uppgett följande. Han är ekonom med inriktning mot redovisning i botten, men har inte en fullständig examen. Han har på ett ungefär koll på Bolagets utgifter. När han skulle köpa fastigheten behövde han pengar, eftersom han hade räknat fel på hur mycket han måste betala in för att få ett lån på 10 mkr. Han behövde därför göra den här aktieutdelningen. Han kände inte till reglerna kring detta, utan vände sig till sin ekonomiansvarige. Hans avsikt var aldrig att låna pengar av Bolaget. Han kände till att det inte är tillåtet att låna pengar av sitt eget bolag. Det hela fick inte till följd att checkkrediten måste överskridas och inte heller att några leverantörsfakturor stoppades. Bolaget har hela tiden gått mycket bra. Det fanns vid tillfället utdelningsbara medel i Bolaget som översteg 1 055 850 kr. Han har fått utdelningar från Bolaget tidigare, men det har inte varit hans ansvar hur dessa gick till. Han trodde att en stämma hade hållits, där det hade beslutats om utdelning. Han utgick från att J.P. pratade med R.N. om detta. Det är möjligt att det i ett polisförhör står att han sagt att han hade stämt av det här med en extra utdelning med R.N. och att det var denne som hade bestämt och gett instruktioner om en extra utdelning. Det han menade var dock att han hade gjort detta via J.P. Det har inte funnits någon anledning för honom att låna pengar från Bolaget i stället för att få dem som utdelning.

H.N. har uppgett följande. Han är civilekonom med inriktning på redovisning och arbetade tidigare som auktoriserad redovisare. Han är numera ekorevisor på Ekobrottsmyndigheten. Han står fast vid den uppfattning som redovisas i hans promemoria. Utbetalningen kan inte vara lön, eftersom den inte har kostnadsförts på det sättet och källskatt samt sociala avgifter inte har betalats. R.S. har inte heller redovisat det som en inkomst i sin deklaration. Det kan inte vara fråga om en återbetalning av lån, eftersom R.S:s fordran på Bolaget inte uppgick till ett så stort

belopp. Om det hade varit ett villkorat aktieägartillskott hade det bokats mot eget kapital och det skulle också ha tagits upp i årsredovisningen. Det kan objektivt sett inte vara fråga om en aktieutdelning, eftersom formföreskrifterna för en sådan inte har uppfyllts. Det finns inget som tyder på att den utdelning som gjordes vid stämman den 30 december 2016 omfattar den här utbetalningen. Man kan också fråga sig hur lång tid efter en utdelning man kan hålla en stämma och fatta ett sådant beslut. Allt tyder på att det här är en separat utbetalning. Han har inte sett att det har gjorts någon motsvarande utbetalning till minoritetsägaren. Det kan inte heller vara fråga om en värdeöverföring eftersom det har bokförts som en fordran. Det finns i vart fall ingen dokumentation om att borgenärsskyddet har beaktats.

R.N. har uppgett följande. Han var Bolagets revisor från hösten 2007 till den 31 december 2015. När han hördes av polisen hade han ingen kännedom om den här utbetalningen till R.S. Han har inte haft någon kontakt med R.S. eller någon annan angående en sådan utbetalning. Hösten 2015 frågade R.S. honom om han kunde göra ett uttag ur Bolaget för att köpa en fastighet. Det gick dock inte, då Bolagets fria egna kapital inte räckte till. Han har inget minne av att

R.S. ställde samma fråga i mars 2016. Om han hade fått frågan om en vinstutdelning hade han svarat att det finns ett formkrav för det. Våren 2016 hade Bolaget fritt eget kapital om drygt en miljon kr. Han vet inte om det hade kunnat delas ut. Man hade i så fall fått granska likviditeten i Bolaget och göra en bedömning.

Tingsrättens bedömning

Det är klarlagt att det gjordes en utbetalning om 4 mkr från Bolagets konto till R.S:s privata konto den 18 mars 2016 och att R.S. vid den tidpunkten hade en fordran på Bolaget om 2 944 150 kr. Frågan i målet är om mellanskillnaden - 1 055 849 kr - är att se som ett penninglån eller som en aktieutdelning. R.S. har själv inte gjort gällande att det var fråga om en lön, en återbetalning av lån eller en återbetalning av ett villkorat aktieägartillskott. Av de skäl som H.N. har angett kan det inte heller ha varit fråga om något av detta.

Regler om vinstutdelning återfinns i 18 kap. aktiebolagslagen (nedan ABL). Bestämmelserna där innebär i korthet att det är bolagsstämman som beslutar om utdelning och att styrelsen, eller förslagsställaren, ska upprätta ett förslag till beslut enligt bestämmelserna i 3-6 §§. En utdelning som beslutas på en extra bolagsstämma ska uppfylla de formkrav som anges i 5-6 §§. Det måste bland annat finnas ett motiverat yttrande från styrelsen över den föreslagna utdelningen och en redogörelse för händelser av väsentlig betydelse för bolagets ställning, vilka inträffat efter det att årsredovisningen lämnades. Bolagets revisor ska underteckna ett yttrande över styrelsens redogörelse med ett uttalande om huruvida bolagsstämman bör besluta i enlighet med förslaget. Utdelningar som beslutas på extra bolagsstämma ska också anmälas för registrering hos Bolagsverket.

Det är klarlagt att reglerna i 18 kap. ABL inte har iakttagits med avseende på den aktuella utbetalningen. Det har inte hållits någon bolagsstämma där det har fattats beslut om utdelning. Den utdelning som beslutades på bolagsstämman den 30 december 2016 betalades ut i sin helhet till R.S., vilket innebär att den utdelningen - alldeles bortsett från att det framstår som osannolikt med tanke på att det då gått mer än nio månader - inte kan ha innefattat utbetalningen i mars. Redan dessa omständigheter innebär att utbetalningen objektivt sett inte kan utgöra en aktieutdelning.

Det nu sagda innebär att utbetalningen med avseende på den överskjutande delen är att se som ett penninglån. Eftersom R.S. är aktieägare och styrelseledamot i Bolaget är ett sådant lån inte tillåtet.

Tingsrätten övergår härefter till att bedöma om R.S. har agerat uppsåtligen eller av grov oaktsamhet. Om omständigheterna är sådana att han inte ens har varit grovt oaktsam ska åtalet ogillas.

R.S. har uppgett att han trodde att det hade hållits en bolagsstämma där det hade beslutats om utdelning. Han anger i mejlet till J.P. att han "behöver göra en extra utdelning". Formuleringen ger vid handen att han vid den tidpunkten inte hade uppfattningen att det redan hade fattats ett sådant beslut. Även i övrigt framstår invändningen som en efterhandskonstruktion. R.S. har drivit Bolaget i drygt tio år och måste ha haft god kännedom om att det inte är möjligt att hålla en stämma utan att kallelser har gått ut till aktieägarna. Han måste också ha vetat att han inte hade fått någon sådan kallelse. R.N:s uppgifter visar att han inte hade någon kännedom om utbetalningen, vilket talar emot R.S:s uppgift om att han hade haft kontakt med denne via J.P. Det finns över huvud taget ingenting som tyder på att frågan om utbetalning till R.S. hade aktualiserats innan R.S. skickade sitt mejl till J.P. den 17 mars 2016, med krav på utbetalning senast dagen därpå. R.S. måste, särskilt med hänsyn till sin bakgrund som ekonom och den omständigheten att han fått aktieutdelningar från Bolaget vid flera tillfällen, ha känt till att det finns regler

för hur en aktieutdelning får göras. Att han kände till att det finns ett förbud för styrelseledamöter och aktieägare att låna pengar av bolaget har han själv bekräftat. Det finns inte heller något som tyder på att R.S. vid något tillfälle i tiden efter utbetalningen tagit upp frågan om en extra utdelning.

Sammantaget anser tingsrätten att R.S. har varit i vart fall likgiltig till det förhållandet att utbetalningen skulle komma att utgöra ett förbjudet penninglån. Han ska därför dömas för uppsåtligt brott mot aktiebolagslagen.

Påföljd

På anförda skäl ansåg tingsrätten att det inte fanns tillräckligt stöd för att göra bedömningen att brott mot aktiebolagslagen generellt - och i vart fall inte i detta fall - var att anse som ett artbrott. Det sagda innebar att R.S. skulle döms till villkorlig dom i kombination med böter.

DOMSLUT

Tingsrätten dömde R.S. för brott mot aktiebolagslagen, 21 kap. 1 § och 30 kap. 1 § första stycket 4 aktiebolagslagen (2005:551) till villkorlig dom och dagsböter 90 å 500 kr.

Svea hovrätt

R.S. överklagade i Svea hovrätt och yrkade att hovrätten skulle frikänna honom från ansvar för brott mot aktiebolagslagen.

Även åklagaren överklagade. Han yrkade att hovrätten skulle bestämma påföljden till fängelse.

Parterna motsatte sig varandras ändringsyrkanden.

Hovrätten (hovrättslagmannen Ulrika Carlehäll, tf. hovrättsassessorn Mushka Pistol, referent, och två nämndemän) anförde följande i dom den 10 mars 2020.

UTREDNINGEN

Hovrätten har tagit del av samma bevisning som tingsrätten. Därutöver har på åklagarens begäran förhör hållits med J.S. och T.E. samt på R.S:s begäran med E.N. och A.S. Åklagaren och R.S. har även åberopat viss ny skriftlig bevisning.

HOVRÄTTENS DOMSKÄL

Den rättsliga regleringen

I aktiebolagslagen finns regler om hur värdeöverföringar från ett aktiebolag får ske. Med värdeöverföring avses enligt 17 kap. 1 § bl.a. vinstutdelning (första stycket 1) och annan affärshändelse som medför att bolagets förmögenhet minskar och som inte har rent affärsmässig karaktär för bolaget (första stycket 4). Av 17 kap. 2 § följer att vinstutdelning enligt första stycket 1 endast får ske enligt bestämmelserna i 17 och 18 kap. Om samtliga aktieägare är överens är det dock tillåtet att besluta om värdeöverföringar med åsidosättande av de formföreskrifter som annars gäller för värdeöverföringsbeslut. Ett sådant av aktieägarna samfällt fattat beslut om att föra över medel från bolaget till aktieägarna har i doktrin kallats formlös utdelning. Vid all värdeöverföring gäller dock enligt 17 kap. 3 § ett skydd för bolagets bundna egna kapital och en regel om försiktighet.

En värdeöverföring enligt 17 kap. 1 § första stycket 1 som sker i strid med bestämmelserna i 17 eller 18 kap. ska, om mottagaren insåg eller borde ha

insett att värdeöverföringen stod i strid med aktiebolagslagen, enligt 17 kap. 6 § återbäras. Detsamma gäller en värdeöverföring enligt 17 kap. 1 § första stycket 4 som sker i strid med 17 kap. Rättsföljden vid olaglig värdeöverföring är alltså ogiltighet (se prop. 2004/05:85 s. 391).

Av 21 kap. 1 § och 30 kap. 1 § aktiebolagslagen följer att ett aktiebolag inte får lämna penninglån till bl.a. den som äger aktier i bolaget samt att ett åsidosättande av låneförbudet är straffbelagt.

Frågan i målet

Som tingsrätten har redogjort för är åklagaren och R.S. överens om de omständigheter som redovisas på sidorna 2 och 3 i domen. De är dock oense om vilken rättsföljd detta får och om R.S:s avsikter med sitt agerande. Genom utredningen och R.S:s berättelse är det klarlagt att aktiebolagslagens formföreskrifter beträffande vinstutdelning inte har efterföljts och att det inte heller har förelegat något samtycke från minoritetsaktieägaren. Värdeöverföringen kan således varken betraktas som en laglig vinstutdelning eller laglig värdeöverföring enligt 17 kap. 1 § första stycket 1 eller 4. R.S. har gjort gällande att överföringen ska betraktas som en olaglig värdeöverföring som träffas av civilrättsliga, men inte straffrättsliga, sanktioner i aktiebolagslagen. Frågan som hovrätten ska ta ställning till är om åklagaren har bevisat att värdeöverföringen utgjorde ett förbjudet lån.

Hovrättens bedömning

R.S. har uppgett att han trodde att det hade hållits en extra bolagsstämma vid vilken beslut om vinstutdelning fattats och att han utgick från att utdelning till minoritetsaktieägaren T.E. hade bokats upp i bokföringen. Det finns dock ett flertal omständigheter som talar för att R.S. kände till att reglerna i 18 kap. aktiebolagslagen inte följts. Överföringen skedde på R.S:s initiativ redan dagen efter att han per mail hade efterfrågat den. I egenskap av såväl majoritetsaktieägare som styrelseordförande bör han då ha känt till att det t.ex. varken hade hållits bolagsstämma eller upprättats ett styrelseyttrande beträffande vinstutdelning innan han mottog pengarna på sitt konto. R.S. har förklarat att han trodde att J.S. tillsammans med R.N. skulle ta hand om formalian i efterhand och att han vid något senare tillfälle fick en bunt med papper för påskrift. J.S. har dock berättat att hennes arbetsuppgift begränsade sig till att verkställa ledningens beslut och att hon förutsatte att ledningen tog hand om formalian. Dessutom har R.N. uppgett att han våren 2016 varken diskuterade någon utdelning med J.S. eller R.S. Att R.S. inte ens själv trodde att han vid tidpunkten för överföringen hade den andra aktieägarens samtycke har framgått av hans egen och T.E:s berättelser. Sammantaget ger dessa omständigheter ett starkt stöd för att R.S. var medveten om att värdeöverföringen skedde i strid med reglerna i aktiebolagslagen.

Vidare har det framkommit av mailkonversation mellan R.S. och J.S. att det, på grund av överföringen, förelåg en risk för att betalningar skulle behöva skjutas upp och checkräkningskrediten höjas. Något stöd för att det faktiskt uppstod en likviditetsbrist i bolaget har dock inte lagts fram. R.S. har också framhållit att bolaget var mycket välmående och att det förutom utdelningsbara medel även fanns en kapitalförsäkring om drygt 30 miljoner kr. Hovrätten anser trots dessa uppgifter att det är anmärkningsvärt att R.S. begärde en utdelning utan att dessförinnan försäkra sig om att bolagets kortfristiga betalningsförmåga inte försämrades och att försiktighetsregeln följdes.

Vad gäller R.S:s avsikt med överföringen så ger det mail han skickade till J.S. stöd åt hans uppgift att det var en utdelning han eftersträvade. Även den omständigheten att det fanns utdelningsbara medel, något R.S. har uppgett att

han kände till, ger stöd åt påståendet. J.S. har förklarat att hon tolkade mailet ordagrant, dvs. att R.S. begärde en "extra utdelning", men att hon trots det bokförde det som en skuld eftersom det saknades handlingar som verifierade att det fanns ett bolagsstämmobeslut om utdelning. Hon har uppgett att hon inte minns om hon informerade R.S. om detta eller om hon överhuvudtaget diskuterade överföringen med honom vid något senare tillfälle. Det kan därför enligt hovrättens bedömning inte läggas R.S. till last att händelsen bokfördes som en fordran på honom.

Hovrätten anser att det vid en sammanvägd bedömning av de omständigheter som talar för respektive mot åklagarens påstående inte är visat att värdeöverföringen objektivt sett utgjorde ett lån. Det är visserligen anmärkningsvärt att en värdeöverföring gjordes såväl i strid med reglerna i 18 kap. aktiebolagslagen som utan minoritetsaktieägarens samtycke och dessutom med viss risk för att bolagets likviditet åtminstone kortvarigt skulle försämras. Å andra sidan efterfrågade R.S. uttryckligen en utdelning av medel som han, såvitt framgått, i och för sig hade kunnat få som extra vinstutdelning också om de aktuella reglerna i aktiebolagslagen hade följts. Det fanns utdelningsbara medel i bolaget och någon likviditetsbrist uppkom inte. Något skäl för R.S. att istället för utdelning låna pengar från bolaget har inte heller framkommit. Det som har framgått är att R.S. genom sitt agerande har åsidosatt det regelverk som gäller för vinstutdelningar respektive andra, formlösa, värdeöverföringar. Ett sådant agerande står i strid med reglerna i aktiebolagslagen och är att anse som en olaglig värdeöverföring. Det medför dock inte ett straffrättsligt ansvar. Tingsrättens dom ska därför ändras på så sätt att R.S. frikänns från ansvar för brott mot aktiebolagslagen. - - -

HOVRÄTTENS DOMSLUT

Hovrätten ändrade tingsrättens dom på så sätt att hovrätten frikände R.S. från ansvar för brott mot aktiebolagslagen.

Hovrättsrådet Agneta Munther var skiljaktig enligt följande.

Lika med majoriteten kan jag konstatera att det är ostridigt att aktiebolagslagens formföreskrifter beträffande vinstutdelning inte har följts och att samtycke från minoritetsaktieägaren saknas. Utgångspunkten är därför att utbetalningen till R.S. inte objektivt sett kan utgöra en laglig vinstutdelning eller en laglig värdeöverföring. Frågan blir om åklagaren visat att utbetalningen är ett förbjudet lån.

När det först gäller de regler om värdeöverföring som aktualiseras i målet hänvisar jag till den redovisning som tingsrätten och majoriteten har gjort. Reglerna om förbjudet lån finns i 21 kap. 1 § aktiebolagslagen (ABL). Av bestämmelsen framgår att ett aktiebolag inte får lämna lån till närstående. Brott mot bestämmelsen som begåtts uppsåtligen eller av grov oaktsamhet straffsanktioneras i kapitel 30. Ansvarig för överträdelse av låneförbudet är den som beslutar om, verkställer eller beordrar annan att göra utbetalningen. R.S. har sådan ställning att han omfattas av låneförbudet. Vid bedömningen om det varit fråga om ett lån eller en värdeöverföring av annat slag är det affärshändelsen som sådan som ska bedömas oavsett hur den har betecknats eller benämnts. Det är klarlagt att utbetalningen bokföringsmässigt hanterats som ett lån och inte som en vinstutdelning. Eftersom endast bolagsstämman har behörighet att fatta beslut om vinstutdelning är en penningöverföring att betrakta som ett lån intill dess att det finns ett stämmobeslut som innebär att utbetalningen i stället ska ses som vinstutdelning. Detta gäller alltså oavsett hur utbetalningen har bokförts eller på annat sätt behandlats internt. Det är klarlagt att något sådant stämmobeslut inte har fattats. Inte heller finns det något samtycke från minoritetsdelägaren som skulle kunna läka den bristen. Det har alltså varken varit fråga om en förskotts- eller efterutdelning. På samma sätt som tingsrätten anser jag därför att överföringen till R.S. objektivt sett inte kan vara en vinstutdelning.

Vid bedömningen om R.S. agerat uppsåtligen eller av grov oaktsamhet hänvisar jag till de omständigheter som tingsrätten redogjort för i sin dom med följande tillägg. J.S. har berättat att bolagets ägare alltid själva skött frågor om vinstutdelning och att detta var första gången hon fått instruktion om att göra "en extra utdelning". Detta förhållande tillsammans med att utbetalningen skulle göras dagen därpå talar emot R.S:s uppgifter om att han utgått ifrån att J.S. samrått med revisorn eller att ett bolagsstämmoprotokoll hade upprättats och undertecknats av honom själv inför utbetalningen. Därtill anser jag inte heller att R.S. agerat som om det varit fråga om en aktieutdelning. Trots att J.S. inte tidigare hanterat utdelning till ägarna fick hon inget underlag eller vidare information av R.S. om hur hon skulle utföra uppdraget. Inte heller har R.S. varit i kontakt med bolagets revisor i frågan eller lämnat instruktion om att vinstutdelningen även skulle tillföras minoritetsdelägaren. Utbetalningen i fråga kom inte heller att hanteras vid de tre bolagsstämmor som hållits efter det att överföringen skett. R.S., som har mångårig erfarenhet av företagande och tidigare aktieutdelningar, måste enligt min mening i vart fall ha varit likgiltig till att det fanns en risk att han inte haft rätt att tillgodogöra sig utdelning på sätt som han påstått. Det förhållande att han själv benämnt överföringen som "en extra utdelning" får enligt min mening ingen självständig betydelse när omständigheterna kring utbetalningen och den efterföljande hanteringen är på sätt som angetts ovan. Sammantaget delar jag alltså tingsrättens bedömning att R.S. gjort sig skyldig till ett uppsåtligt brott mot låneförbudet.

Jag gör inte heller någon annan bedömning än den som tingsrätten har gjort i påföljdsfrågan. Tingsrättens dom ska därför fastställas i dess helhet.

Högsta domstolen

Riksåklagaren överklagade och yrkade att HD skulle döma R.S. för brott som avses i 30 kap. 1 § första stycket 4 aktiebolagslagen (2005:551).

R.S. motsatte sig att hovrättens dom ändrades.

Målet avgjordes efter föredragning.

Föredraganden, justitiesekreteraren Cecilia Andgren, föreslog i betänkande att HD skulle meddela följande dom.

DOMSKÄL

Bakgrund

Punkterna 1-6 överensstämmer i huvudsak med punkterna 2-7 i HD:s domskäl.

7. Riksåklagaren har överklagat och i HD gjort gällande följande. Det är inte enbart transaktioner som direkt faller under begreppet "lämna penninglån" som omfattas av låneförbudet. I stället ska en bedömning göras med utgångspunkt i den aktuella rättshandlingen och dess effekter, varvid det bl.a. ska beaktas att utbetalningen utgjort en olovlig värdeöverföring enligt reglerna i 17 och 18 kap. aktiebolagslagen som därmed inneburit en återbetalningsskyldighet. Om det är ostridigt att borgenärs- och minoritetsskyddsreglerna i 17 och 18 kap. aktiebolagslagen har åsidosatts och om omständigheterna i övrigt är som i det aktuella målet, så ska transaktionen jämställas med ett penninglån.

8. R.S. har å sin sida gjort gällande att det erfordras att avsikten varit att låna från bolaget för att straffansvar ska kunna komma i fråga. Om låneavsikt saknas har transaktionen inte inneburit ett förbjudet lån även om reglerna i 17 och 18 kap. aktiebolagslagen har åsidosatts.

Vad målet gäller

9. Målet gäller den straffrättsliga tillämpningen av regleringen kring låneförbud i 21 kap. 1 § och 30 kap. 1 § första stycket 4 i aktiebolagslagen. Den fråga som HD ska ta ställning till är hur rekvisitet "lämna penninglån" i 21 kap. 1 § ska tolkas och tillämpas med hänsyn till den straffrättsliga legalitetsprincipen. Därvid aktualiseras även frågan om vilken betydelse det har att en transaktion har gjorts i strid med 17 och 18 kap. aktiebolagslagen vid bedömningen av om en överträdelse av låneförbudet har skett i straffrättslig mening.

Allmänt om reglerna om låneförbud

10. Regler om låneförbud finns i 21 kap. aktiebolagslagen och består bl.a. av det s.k. förbudet mot närståendelån i 1 §. Av närståendeförbudet framgår att ett aktiebolag inte får lämna penninglån till bl.a. aktieägare, styrelseledamöter och andra närstående som ingår i den s.k. förbjudna kretsen. I 2 § finns vissa undantag från låneförbudet.

11. I 5-7 §§ finns ytterligare regler som begränsar bolagets möjligheter att lämna lån, i fall då syftet är att låntagaren ska förvärva aktier i bolaget (förvärvslåneförbudet). Enligt 11 § kan en överträdelse av låneförbuden medföra den civilrättsliga följden ogiltighet, vilket innebär att mottagaren ska återbära vad denne mottagit.

Syftena bakom förbudet mot närståendelån

12. Förbudet mot närståendelån infördes i aktiebolagslagen under 1970-talet. I Aktiebolagsutredningen till 1975 års aktiebolagslag uttalades att det måste strida mot aktiebolagslagstiftningens grunder att en person ska kunna driva ett aktiebolag, med den frihet från betalningsansvar som detta innebär, samtidigt som stora delar av bolagets tillgångar utgör en fordran på henne eller honom själv (jfr SOU 1971:15 s. 322). Utredningen föreslog därför att aktiebolag endast inom ramen för utdelningsbara medel eller mot betryggande säkerhet skulle tillåtas att lämna lån till aktieägare eller styrelseledamöter i bolaget. I den följande lagen kom låneförbudet dock att få en strängare utformning. I syfte att bl.a. komma till rätta med det skattemässiga problemet att aktieägare i fåmansbolag ofta lånade pengar från bolaget för sin privata konsumtion, och därmed sköt upp beskattningen, infördes ett i princip absolut låneförbud för aktieägare, personer i organställning samt närstående till dessa (se prop. 1973:93 s. 90 ff.).

13. Även senare utredningar har lämnat förslag på ett mer begränsat låneförbud av det slag som Aktiebolagsutredningen lade fram (jfr bl.a. SOU 1997:168 s. 87 ff. och SOU 2001:1 s. 373 ff.). Regering och riksdag har dock ansett att förbudet bör bestå oförändrat. Detta har motiverats med att det finns starka principiella skäl att upprätthålla en tydlig skiljelinje mellan å ena sidan bolagets ekonomi och å andra sidan aktieägarnas respektive företagsledningens ekonomier. Vidare har framhållits att det inte kan uteslutas att mer liberala regler skulle kunna missbrukas av den som vill kringgå aktiebolagslagens kapitalskyddsregler. Dessutom har det påpekats att låneförbudet har visat sig fylla en funktion i arbetet mot oseriös verksamhet (se prop. 2004/05:85 s. 427).

Låneförbudet är straffsanktionerat

14. Av 30 kap. 1 § första stycket 4 aktiebolagslagen följer att den som uppsåtligen eller av grov oaktsamhet överträder låneförbudet i 21 kap. 1 § döms till böter eller fängelse i högst ett år. Ansvar för överträdelse kan ådömas den som beslutar om, eller i kraft av sin ställning i bolaget verkställer eller beordrar en anställd att göra en utbetalning (se prop. 1975:103 s. 575).

15. Låneförbudet har straffsanktionerats främst då överträdelser ofta utgör en form av skatteflykt (se a. prop. s. 575). Att det inte har ansetts tillräckligt med sådana civilrättsliga sanktioner som normalt gäller för kapitalskyddsregler har -

i samband med att den civilrättsliga sanktionen i 21 kap. 11 § infördes - även motiverats med att det är viktigt med en tydlig och kraftfull sanktion med hänsyn till förbudets betydelse för motverkande av ekonomiska oegentligheter, såsom t.ex. oseriös handel med lagerbolag (se prop. 2004/05:85 s. 435).

16. Utöver civil- och straffrättsliga följder kan en överträdelse av låneförbudet även få skadestånds- och skatterättsliga konsekvenser (se 29 kap. aktiebolagslagen och 11 kap. 45 § inkomstskattelagen (1999:1229)). Därutöver kan en lånetransaktion under vissa förhållanden anses utgöra en olovlig värdeöverföring och sanktioneras då enligt 17 kap. aktiebolagslagen.

Reglerna i 17 kap. och 18 kap. aktiebolagslagen

17. I 17 och 18 kap. aktiebolagslagen finns s.k. kapitalsskyddsregler om hur värdeöverföringar från ett aktiebolag får ske. Med värdeöverföring avses enligt 17 kap. 1 § bl.a. vinstutdelning (första stycket 1) och annan affärshändelse som medför att bolagets förmögenhet minskar och som inte har rent affärsmässig karaktär för bolaget (första stycket 4). Som exempel på sådana andra affärshändelser kan nämnas bl.a. lån till en i förhållande till marknaden låg ränta eller s.k. formlös utdelning (se t.ex. prop. 2004/05:85 s. 747).

18. Vid all värdeöverföring gäller ett skydd för bolagets bundna egna kapital och i 17 kap. 3 § aktiebolagslagen finns därför en s.k. begränsnings-och en försiktighetsregel. I 18 kap. aktiebolagslagen finns bestämmelser om vad som gäller vid s.k. formenlig vinstutdelning, varvid det bl.a. stadgas att utdelning ska beslutas av bolagsstämman. I rättsfallet NJA 2015 s. 359 har fastslagits att s.k. förtäckt eller formlös utdelning kan vara lagenlig även om reglerna i 18 kap. inte har följts. Detta gäller bl.a. om aktieägarna är överens om att åsidosätta formkraven för utdelning och om begränsnings- och försiktighetsregeln har följts.

19. Värdeöverföringsreglerna sanktioneras genom att en olovlig värdeöverföring kan föranleda återbäringsskyldighet och ett bristtäckningsansvar, se 17 kap. 6-7 §§.

20. Reglerna i 17 och 18 kap. har beskrivits som närliggande och parallella med reglerna om låneförbud bl.a. eftersom de utgör en del av skyddet för bolagets borgenärer. En lånetransaktion kan också under vissa förhållanden strida mot såväl 17 och 18 kap. som reglerna om låneförbud. Regelverken har dock delvis olika skyddsändamål och är också separata i den meningen att en transaktion kan vara olovlig enligt det ena systemet men inte enligt det andra. Bl.a. kan ett lån som är tillåtet enligt 21 kap., t.ex. på grund av något av undantagen i 21 kap. 2 §, samtidigt utgöra en olovlig värdeöverföring enligt reglerna i 17 och 18 kap. (jfr NJA 1951 s. 6 och NJA 1992 s. 717). Dessutom skiljer sig regelverkens sanktionssystem åt, bl.a. genom att värdeöverföringsreglerna har avkriminaliserats med hänvisning till att det sanktionssystem som lagen och - i förekommande fall - även brottsbalken tillhandahåller har ansetts tillräckligt (jfr SOU 1971:15 s. 405 f.).

Att lämna penninglån enligt 21 kap. 1 § ABL

21. Vad som avses med att lämna ett penninglån har inte definierats i 21 kap. 1 § aktiebolagslagen. Viss ledning för tolkning av begreppet finns i förarbetena där det bl.a. anges att normala varukrediter, förskott på lön, utgifter och arvoden för utförande av uppdrag för bolaget inte utgör penninglån. Det har vidare uttalats att ovanligt förmånliga varukrediter kan vara att betrakta som maskerade penninglån och i fråga om förskott på lön har konstaterats att dessa "givetvis" måste slutregleras vid räkenskapsårets utgång (se prop. 1973:93 s. 133 och prop. 2004/05:85 s. 803).

22. Avsaknaden av en definition i lagtexten har, tillsammans med den bristande vägledningen i lagmotiven, kritiserats i doktrin eftersom detta har ansetts medföra tolkningsproblem som är särskilt problematiska med hänsyn till att

låneförbuden är straffsanktionerade. Bl.a. har fråga uppkommit i vad mån förskottsutbetalningar som inte slutreglerats, onormalt stora förskottsuttag eller - som i nu aktuellt mål - utdelningar som görs i strid med kapitalskyddsreglerna i 17 och 18 kap. kan anses utgöra ett penninglån i den mening som avses i 21 kap. 1 §.

23. Fråga har också uppkommit hur transaktioner ska bedömas som kanske inte faller under låneförbudets bokstav men som framstår som rena kringgåenden av förbudet. En alltför restriktiv tolkning har ansetts riskera att underminera syftena bakom förbudet. Mot en allt för extensiv tolkning har dock anförts att en sådan ordning kan verka hämmande för näringslivet och medföra att det kriminaliserade området blir mer omfattande än vad lagstiftaren tänkt. Framförallt har dock legalitetsprincipen lyfts fram och de förutsebarhetsproblem som en alltför ändamålsvänlig tolkning skulle kunna innebära. (Jfr bl.a. Johan Adestam m.fl., Aktiebolagslagen, den 1 juli 2019, Lexino, kommentar till 30 kap. 1 §, Stefan Lindskog, Aktiebolagslagen, 12:e och 13:e kap., Kapitalskydd och likvidation, 2 uppl., 1995, s. 159 f. och Lennart Sten, Något om låneförbudet i aktiebolagslagen - begreppet penninglån i 12 kap. 7 § tredje stycket aktiebolagslagen, JT 1994-95 s. 1143 f.)

Legalitetsprincipens betydelse för tolkningen av 21 kap. 1 § aktiebolagslagen

24. Den straffrättsliga legalitetsprincipen kommer till uttryck i bl.a. 2 kap. 10 § första stycket RF, 1 kap. 1 § BrB samt artikel 7 i Europakonventionen och har utvecklats vidare i rättspraxis.

25. Legalitetsprincipen innebär, såvitt nu är aktuellt, dels att tillämpningen av en straffrättslig bestämmelse inte till nackdel för den tilltalade får utsträckas utöver vad dess ordalydelse medger (analogiförbudet), dels att straffbudet måste vara tillräckligt precist och begripligt till sin utformning (obestämdhetsförbudet).

26. Vid tolkning av en straffbestämmelse är syftet med lagstiftningen och uttalanden i förarbeten samt den juridiska litteraturen viktiga hållpunkter. Av hänsyn till förutsebarheten och rättssäkerheten i övrigt sätter dock straff-bestämmelsens ordalydelse den yttersta gränsen för det straffbara området och därmed en gräns för det genomslag som t.ex. ett motivuttalande kan få. Legalitetsprincipen utgör emellertid inte något hinder mot att en straffbestämmelse tolkas enligt vedertagna grundsatser så att dess rätta mening kan utrönas. Detta förutsätter dock att tolkningen inte går utöver vad som kan anses vara den naturliga innebörden av ordalydelsen (se NJA 2018 s. 1103 p. 12 och NJA 2019 s. 1041).

Vad avses med ett penninglån enligt 21 kap. 1 § aktiebolagslagen?

27. Frågan är då hur begreppet "lämna penninglån" ska tolkas i ett straffrättsligt sammanhang. Själva begreppet lån innebär vid en strikt juridisk tolkning att någon ges rätt att förfoga över något med skyldighet att återlämna just det lämnade föremålet (jfr t.ex. 11 kap. 1 § HB). Det framgår dock av förarbetena att avsikten inte har varit att begränsa begreppet penninglån till enbart lån i dess egentliga juridiska mening. Penninglån används också i vardagligt tal med samma betydelse som försträckningsavtal och begreppen används omväxlande utan att någon betydelseskillnad är avsedd (se t.ex. Mikael Mellqvist och Ingemar Persson, Fordran och skuld, 11 uppl. 2019, s. 47). I stället får därför med penninglån anses avses vad man inom civilrätten kallar avtal om försträckningar. En sådan tolkning är också väl förenlig med HD:s slutsats i rättsfallet NJA 2015 s. 578, i vilket det konstaterades att ett penninglån ska anses ha lämnats när ett försträckningsavtal ingåtts (se p. 12-15).

28. En grundläggande förutsättning för straffansvar är således att bolagsföreträdaren för bolagets räkning har ingått ett avtal som inneburit en förpliktelse för bolaget att betala ut medel med en motsvarande skyldighet för betalningsmottagaren att återbetala medel av samma slag och myckenhet. Detta skiljer penninglån från bl.a. vinstutdelning och aktieägartillskott men även från t.ex. bolagsplundring (jfr Lindskog, a.a s. 159 och Sten Andersson m.fl., Aktiebolagslagen, version 15 den 6 juli 2020, Juno, kommentaren till 21 kap. 1 §).

29. Detta innebär att det kriminaliserade området inte omfattar andra rättshandlingar än försträckningsavtal endast på grund av att de kan ha med penninglånet liknande effekter. En olovlig värdeöverföring enligt 17 och 18 kap. aktiebolagslagen kan därför inte jämställas med ett penninglån endast på grund av att en sådan kan medföra en återbetalningsskyldighet enligt 17 kap. 6 § aktiebolagslagen. En sådan effektbaserad tolkning kan inte accepteras då detta skulle stå i strid med analogiförbudet och lagtextens utformning. Dessutom skulle en sådan extensiv tolkning leda alltför långt och innebära att transaktioner som är tänkta att vara sanktionsfria eller hanteras enligt andra sanktionssystem skulle komma att omfattas av låneförbudets straffsanktion. Inte heller syftena bakom låneförbudet respektive kapitalskyddsreglerna - eller hur de har utformats rent lagtekniskt - kan anses kräva en sådan ordning, särskilt som lagstiftaren har valt att avkriminalisera de senare (jfr p. 20).

30. Vid bedömningen av om det föreligger ett försträckningsavtal måste det i stället göras en samlad bedömning av omständigheter vid den aktuella transaktionen varvid parternas gemensamma avsikt vid transaktionstillfället är en relevant faktor. Hur parterna har valt att etikettera en transaktion är inte avgörande för straffbarheten. Tvärtom kan ett handlande som benämnts utgöra en utdelning i själva verket vara ett maskerat lån. Det ankommer då på åklagaren att bevisa att det egentligen förelegat en låneavsikt, varvid bl.a. den omständigheten att utdelningen inte följt de regler som följer av 17 och 18 kap. aktiebolagslagen kan få betydelse.

Bedömningen i detta fall

31. Riksåklagaren har i målet gjort gällande att R.S. har mottagit en utbetalning och att han också har återbetalat denna. Därutöver har bl.a. lyfts fram att utbetalningen har bokförts som en fordran på R.S. och att utbetalningen har gjorts i strid med reglerna om värdeöverföringar, bl.a. genom att minoritetsaktieägaren inte har samtyckt till en formlös utdelning. Riksåklagaren har därför gjort gällande att handlandet sammantaget är att bedöma som en överträdelse av låneförbudet.

32. En förutsättning för att det ska föreligga ett penninglån är dock att det har avtalats om en återbetalningsskyldighet. Mot att så skulle vara fallet ska ställas att R.S. har bett om att erhålla medlen genom utdelning och att det vid tidpunkten för betalningstillfället också verkar ha funnits utdelningsbara medel i bolaget. Det har även framkommit att han vid andra tillfällen erhållit utdelning i den storleksordning som nu är aktuell och hans påstående om att han trodde att någon annan skulle ordna med formalian kring utdelningen har inte vederlagts. Därtill kommer att även den ekonomichef som R.S. kontaktade i samband med transaktionen var av uppfattningen att utbetalningen utgjorde en utdelning från bolaget och att det endast var bokföringsmässiga skäl som gjorde att hon valde att bokföra utbetalningen som en fordran på R.S. Vid en sammantagen bedömning av samtliga omständigheter vid tidpunkten för transaktionen kan det - även med beaktande av att transaktionen inneburit en olovlig värdeöverföring - inte anses bevisat att transaktionen utgjort ett penninglån i den mening som avses i 21 kap. 1 § aktiebolagslagen. Hovrättens domslut ska därför fastställas.

DOMSLUT

HD fastställer hovrättens domslut.

HD (justitieråden Gudmund Toijer, Kerstin Calissendorff, Sten Andersson, referent, Eric M. Runesson och Cecilia Renfors) meddelade den 3 juni 2021 följande dom.

DOMSKÄL

Frågan i målet

1. Målet gäller innebörden i begreppet "penninglån" i 21 kap. 1 § aktiebolagslagen.

Bakgrund

Inledning

2. I början av 2016 ägde R.S. 95 procent av aktierna i Läkarleasing Sverige AB. Han var också styrelseordförande i bolaget. Bolaget omsatte vid den här tiden cirka 500 miljoner kr per år och hade drygt 280 anställda. Vid ingången av 2016 hade R.S. en fordran på bolaget om drygt 2,9 miljoner kr.

3. I mars 2016 behövde R.S. omgående medel till ett privat fastighets-köp. I ett e-postmeddelande till bolagets ekonomichef den 17 mars begärde han att bolagets skuld till honom skulle regleras och att han därutöver skulle erhålla "extra utdelning" med drygt en miljon kr. Dagen därpå betalade bolaget ut det begärda beloppet till R.S:s privata konto. Utbetalningen - till den del den inte avsåg reglering av bolagets skuld - bokfördes som en fordran på R.S. Något formellt beslut om utdelning fattades inte i samband med utbetalningen och minoritetsaktieägaren i bolaget blev aldrig tillfrågad.

4. Beslut om vinstutdelning från bolaget fattades först vid en bolagsstämma den 30 december 2016. Utdelningsbeloppet uppgick till närmare 3 miljoner kr. R.S:s andel, drygt 2,8 miljoner kr, betalades ut i sin helhet, utan avdrag för utbetalningen i mars 2016. Per balansdagen den 31 december 2016 kvarstod det därför i bolagets bokföring en fordran på R.S. om cirka 1,1 miljon kr. I början av januari 2017 betalade han in ett motsvarande belopp till bolaget.

5. R.S. åtalades sedermera för att han genom utbetalningen i mars 2016 uppsåtligen eller av grov oaktsamhet hade överträtt låneförbudet i 21 kap. 1 § aktiebolagslagen. Han förnekade brott under hänvisning till att syftet med transaktionen hade varit att erhålla utdelning och att han aldrig hade haft för avsikt att låna medel från bolaget.

6. Tingsrätten fann att utbetalningen objektivt sett inte kunde anses utgöra utdelning, eftersom bestämmelserna i 18 kap. aktiebolagslagen om vinstutdelning inte hade iakttagits, och bedömde i stället agerandet som ett uppsåtligt brott mot låneförbudet. R.S. dömdes enligt åtalet till villkorlig dom och dagsböter.

7. Hovrätten har ogillat åtalet. Enligt hovrätten har R.S:s agerande visserligen stått i strid med reglerna i 17 och 18 kap. aktiebolagslagen och innefattat en olaglig värdeöverföring men värdeöverföringen har inte utgjort ett lån.

Rättsliga utgångspunkter

Allmänt om förbudet mot närståendelån

8. I 21 kap. aktiebolagslagen finns bestämmelser som förbjuder ett aktiebolag att lämna vissa slag av lån. I 1 § finns ett förbud mot s.k. närståendelån.

Förbudet innebär att ett aktiebolag inte får lämna penninglån till sina aktieägare och styrelseledamöter.

9. Lagstiftningen innehåller flera sanktioner mot överträdelser av förbudet mot närståendelån. Enligt 30 kap. 1 § första stycket 4 aktiebolagslagen ska den som överträder förbudet dömas till böter eller fängelse i högst ett år. Av 21 kap. 11 § följer att mottagaren av ett förbjudet lån är skyldig att återbära vad han eller hon har mottagit. Härutöver gäller, enligt 11 kap. 45 § inkomstskattelagen (1999:1129), att ett olagligt lån av detta slag får vissa skatterättsliga effekter.

Syftena bakom förbudet mot närståendelån

10. Förbudet mot närståendelån tillkom 1973 genom ändringar i 1944 års aktiebolagslag. Lagstiftaren angav flera skäl till införandet av förbudet. Det ansågs att en möjlighet för aktiebolag att lämna lån till aktieägare m.fl. innebar betydande risker för andra aktieägare, borgenärer och anställda. Det kunde, sades det, till följd av låntagarens ställning i bolaget befaras att det inte gjordes någon egentlig bedömning av låntagarens kreditvärdighet. Det framhölls också att lån som en aktieägare tog ut för privat konsumtion kunde utgöra en form av skatteflykt.

(Se prop. 1973:93 s. 90 ff.)

11. Förbudet mot närståendelån överfördes sedermera, i huvudsak oförändrat, till 1975 års aktiebolagslag och den nuvarande aktiebolagslagen. De skäl som angavs var väsentligen desamma som vid förbudets tillkomst. Enligt lagstiftaren finns det starka principiella skäl att upprätthålla en tydlig skiljelinje mellan å ena sidan bolagets ekonomi och å andra sidan aktieägarnas respektive företagsledningens ekonomier. Det har också befarats att mer liberala regler skulle kunna missbrukas av den som vill kringgå aktiebolagslagens kapitalskyddsregler. Det har slutligen påpekats att låneförbudet fyller en funktion i arbetet mot oseriös verksamhet. (Se prop. 2004/05:85 s. 427.)

12. Låneförbudet är en av de få bestämmelserna i aktiebolagslagen som är straffsanktionerade. Straffsanktionen har motiverats med att förbjudna lånetransaktioner utgör en form av skatteflykt (se prop. 1975:103 s. 575).

Innebörden i begreppet penninglån

13. Vad lagstiftaren har avsett med penninglån utvecklas inte närmare i lagens förarbeten. Det framhålls dock att normala varukrediter inte omfattas av låneförbudet. Den som har en stor aktiepost i ett företag ska alltså kunna köpa varor på kredit från företaget. Skulle kreditvillkoren vara ovanligt förmånliga kan det dock, enligt förarbetena, finnas anledning att behandla krediten som ett maskerat penninglån. (Se prop. 1973:93 s. 133.)

14. Det framhålls vidare i förarbetena att förskott på lön inte utgör lån. Om huvudaktieägaren i ett bolag gör à-contouttag för egen räkning och dessa bokförs på privatkonto, torde uttagen i allmänhet anses utgöra förskott på lön eller direkt löneutbetalning, om löneutbetalningarna slutregleras vid räkenskapsårets utgång. Reglerna om penninglån ska dock, enligt förarbetena, tillämpas, om transaktionerna i praktiken framstår som penninglån. (Se a. prop. s. 133 och prop. 2004/05:85 s. 803.)

15. Eftersom låneförbudet är straffsanktionerat, finns det anledning att tolka begreppet penninglån med viss restriktivitet. Detta sammanhänger med den straffrättsliga legalitetsprincipen (jfr bl.a. 2 kap. 10 § RF). Principen innebär bl.a. att tillämpningen av en straffrättslig bestämmelse inte får utsträckas utöver vad bestämmelsens ordalydelse medger, om det blir till nackdel för den tilltalade (analogiförbudet).

16. Vid tolkningen av en straffbestämmelse tjänar visserligen syftet med lagstiftningen, såsom det framträder i förarbetena jämte rättspraxis och uttalanden i den juridiska litteraturen, som viktiga hållpunkter. I enlighet med legalitetsprincipen sätter emellertid en straffbestämmelses ordalydelse en yttersta gräns för det straffbara området och därmed också en gräns för det genomslag som t.ex. förarbetsuttalanden kan få. Legalitetsprincipen hindrar dock inte att en straffbestämmelse tolkas enligt vedertagna grundsatser så att dess rätta mening kan utrönas. (Se NJA 2018 s. 1103 p. 12 och "Dödsboets vapen" NJA 2019 s. 1041 p. 12 och 13.)

17. Mot denna bakgrund måste en transaktion, för att falla in under aktiebolagslagens bestämmelser om penninglån, ha grunddragen hos det som enligt allmänt juridiskt språkbruk utgör en försträckning av betalningsmedel. Det måste krävas att transaktionen grundas på ett uttryckligt eller konkludent avtal mellan bolaget och den närstående. Det krävs också att transaktionen i funktionell mening innebär ett tillhandahållande av pengar eller något annat betalningsmedel. Det måste vidare vara förutsatt att den närstående ska betala tillbaka beloppet eller, i vart fall, avräkna beloppet mot senare fordringar på bolaget.

18. Avgörande för vad som utgör penninglån blir alltså om transaktionen vid en sammantagen bedömning framstår som en försträckning i den nyss angivna bemärkelsen. Vid bedömningen i det enskilda fallet kan flera olika faktorer vara av betydelse, såsom omständigheterna kring transaktionen, vilka villkor som gäller för denna och hur den bokförs. Det är givet att även vad som har kommit fram om parternas avsikter måste vägas in. Om det exempelvis står klart att någon återbetalning eller avräkning inte varit förutsatt, kan transaktionen inte bedömas som ett penninglån. Också transaktionens beteckning kan ha betydelse. En transaktion som inte har betecknats som ett lån eller en försträckning kan dock vara att anse som ett penninglån i aktiebolagslagens mening, om omständigheterna ger anledning att bedöma den som ett förtäckt (maskerat) lån.

Värdeöverföringar

19. I 17 kap. aktiebolagslagen finns grundläggande bestämmelser om värdeöverföringar från aktiebolag. Värdeöverföringar sker ofta efter form-enliga beslut, t.ex. beslut om vinstutdelning (se 17 kap. 1 § första stycket 1-3 aktiebolagslagen). Men värdeöverföringar kan också utgöras av andra affärshändelser som medför att bolagets förmögenhet minskar och inte har en rent affärsmässig karaktär för bolaget (se 1 § första stycket 4).

20. Lagen förutsätter att värdeöverföringar sker inom de ramar som de särskilda borgenärsskyddsreglerna i 17 kap. 3 och 4 §§ uppställer. Detinnebär bl.a. att värdeöverföringen måste rymmas inom återstående fritt eget kapital enligt bolagets senaste fastställda balansräkning och vara förenlig med den s.k. försiktighetsregeln i 17 kap. 3 §.

21. Lagens utgångspunkt är vidare att värdeöverföringar ska ske i någon av de former som anges i 17 kap. 2 §, t.ex. vinstutdelning. Vid vinstutdelning ska i princip reglerna om förfarandet i 18 kap. iakttas. En grundläggande princip i svensk aktiebolagsrätt är emellertid att bestämmelser som är uppställda till aktieägares skydd får frångås om samtliga aktieägare samtycker till det. Det innebär i praktiken att lagliga beslut om vinstutdelning kan fattas förhållandevis formlöst, under förutsättning att samtliga aktieägare är ense.

22. En värdeöverföring som sker i strid med aktiebolagslagens bestämmelser om borgenärsskydd är olaglig. Detsamma gäller värdeöverföringar som har skett med avvikelse från lagens formkrav utan att samtliga aktieägare går med på det. Olagliga värdeöverföringar kan återkrävas enligt bestämmelserna om återbäringsskyldighet och bristtäckningsansvar i 17 kap. 6 och 7 §§. Aktiebolagslagen innehåller däremot inga straffrättsliga sanktioner avseende

olagliga värdeöverföringar. Sådana sanktioner fanns i 1944 års aktiebolagslag men utmönstrades i samband med tillkomsten av 1975 års aktiebolagslag. I förarbetena påtalades att olovliga vinstutdelningar ändå sanktioneras genom lagens bestämmelser om återbäringsskyldighet och skadeståndsskyldighet samt att mer allvarliga fall i viss utsträckning kunde lagföras enligt bestämmelser i 10 och 11 kap. BrB; dessa sanktioner ansågs tillräckliga som skydd för aktieägare och borgenärer (se prop. 1975:103 s. 572).

23. Även om både bestämmelserna om låneförbud och reglerna om värdeöverföringar delvis har ett borgenärsskyddande syfte är det i princip fråga om två helt skilda regelverk som bör tillämpas separat. Att bolaget gör en olaglig värdeöverföring till en aktieägare innebär inte att värdeöverföringen också ska anses som ett penninglån. Huruvida så är fallet måste avgöras självständigt utifrån de kriterier som har angetts i p. 17 och 18.

Särskilt om utdelning och förskott på utdelning

24. Av 17 kap. 3 och 4 §§ aktiebolagslagen följer att ett bolags upparbetade resultat inte får delas ut innan resultatet har kommit till uttryck i en fastställd balansräkning. Beslut om s.k. interimsutdelning (utdelning avseende löpande räkenskapsårs resultat) och s.k. förskottsutdelning (utdelning av ännu ej fastställt resultat för föregående räkenskapsår) är därför i princip inte förenliga med aktiebolagslagen. En utbetalning som grundas på ett sådant beslut utgör därmed en olaglig värdeöverföring. Utbetalningen har emellertid inte utan vidare karaktären av penninglån och omfattas därmed inte av förbudet mot närståendelån.

25. Det kan, särskilt i fåmansbolag, förekomma att aktieägarna tar ut förskott på vinstutdelning som är tänkt att beslutas först i ett senare sammanhang. Också en sådan utbetalning kan utgöra en olaglig värdeöverföring, antingen därför att den inte är förenlig med lagens borgenärsskyddsregler eller därför att den har skett utan samtliga aktieägares samtycke. I den juridiska litteraturen har diskuterats om den också är att bedöma som ett otillåtet penninglån (se Johan Adestam m.fl., Aktiebolagslagen, 21 kap. 1 §, avsnitt 2.2.3, Lexino 2019-07-01, Stefan Lindskog, Aktiebolagslagen 12:e och 13:e kap. Kapitalskydd och likvidation, 2 uppl., Stockholm 1995, s. 160 och Erik Nerep, Aktiebolagsrättsliga studier - särskilt om kapitalskyddet, Stockholm 1994, s. 301).

26. Låneförbudet är inte avsett att tillämpas på normala uttag av förskott på lön (jfr p. 14). Det finns inte anledning att göra någon principiell åtskillnad mellan förskott på lön och förskott på utdelning. En utbetalning som framstår som ett led i en nära förestående utdelning bör därför inte bedömas som ett penninglån, om det utbetalade beloppet ligger inom ramen för vad som - med utgångspunkt i bolagets senaste fastställda balansräkning, övriga ekonomiska förhållanden och förväntade utveckling vid tiden för utbetalningen - rimligen kan förväntas bli utdelat. Det är då inte fråga om vad som enligt allmänt juridiskt språkbruk utgör en försträckning (jfr p. 17 och 18).

27. Om förskottet däremot betalas ut vid en tidpunkt då det fortfarande saknas tillräckligt underlag för att bedöma om vinstutdelning kommer att kunna ske eller kända omständigheter rentav talar för att utrymme för utdelning saknas, ställer sig saken annorlunda. Förskottet framstår då närmast som ett förtäckt penninglån vilket faller in under aktiebolagslagens bestämmelser om närståendelån; i sådana fall finns det som regel skäl att i förfarandet läsa in ett underförstått villkor att beloppet ska betalas tillbaka, om utdelning inte sker.

Bedömningen i detta fall

28. I målet är klarlagt att det den 18 mars 2016 gjordes en utbetalning från bolaget till R.S. Det utbetalade beloppet översteg med drygt en miljon kr den fordran som R.S. vid denna tidpunkt hade på bolaget. Frågan är om det är visat att överskottsbeloppet utgjorde ett penninglån.

29. Bolaget tillhandahöll R.S. pengar, något som får anses ha grundat sig på en överenskommelse dem emellan. Enligt R.S. var det inte fråga om ett lån utan om en utdelning; det var inte avsett att beloppet skulle betalas tillbaka. Uppgiften får stöd av det förhållandet att utbetalningen kom till stånd efter det att R.S. i ett mejl till bolagets ekonomichef hade begärt en "extra utdelning". Samtidigt står det klart att utbetalningen inte föregicks av något beslut om vinstutdelning enligt 18 kap. aktiebolagslagen och att det inte heller hade inhämtats något samtycke till vinstutdelning från den andre aktieägaren i bolaget. Utbetalningen utgjorde därmed inte en laglig vinstutdelning. Om utbetalningen hade det av R.S. angivna syftet, får den i stället snarast betecknas som en olaglig värdeöverföring som han var skyldig att återbära. Det innebär emellertid inte utan vidare att det också var fråga om ett förbjudet penninglån (jfr p. 23).

30. I målet har inte framkommit några uppgifter om att det i diskussionerna mellan R.S. och ekonomichefen som föregick utbetalningen var tal om att det utbetalade beloppet skulle vara ett penninglån eller att avsikten var att R.S. skulle återbetala det. Ekonomichefen bokförde visserligen utbetalningen på ett sådant sätt att beloppet i bolagets bokföring togs upp som en fordran på R.S. Detta har hon emellertid förklarat med att det ännu inte fanns något underlag för att bokföra utbetalningen som en utdelning. Omständigheterna vid utbetalningen ger alltså inte något mer betydande stöd för att utbetalningen var avsedd som ett lån till R.S.

31. I ljuset av R.S:s och ekonomichefens uppgifter framstår utbetalningen närmast som ett förskott på en vinstutdelning, som var avsedd att formaliseras senare. I vilken utsträckning ett sådant förskott ska bedömas som ett förtäckt penninglån får bedömas med hänsyn till omständigheterna (jfr p. 26 och 27).

32. I detta fall kom det att dröja mer än nio månader mellan utbetalningen och ett formenligt beslut om vinstutdelning. Att det gick så lång tid mellan utbetalning och utdelningsbeslut talar i viss mån mot att utbetalningen utgjorde ett led i en förestående utdelning. Vad som i detta fall föranledde tidsutdräkten är emellertid inte belyst i målet och den kan därför inte tillmätas någon avgörande vikt.

33. En annan omständighet som talar mot att utbetalningen i mars 2016 utgjorde ett förskott på utdelning är att den utdelning som beslutades i december 2016 betalades ut till R.S. utan avräkning mot den tidigare utbetalningen. R.S:s uppgift att detta skedde av misstag får emellertid godtas, särskilt som det är klarlagt att han några dagar senare betalade in ett belopp, motsvarande utbetalningen i mars 2016, till bolaget.

34. Av större betydelse i detta fall är vad som våren 2016 var känt om bolagets ekonomiska förhållanden och utdelningskapacitet. Utredningen tyder på att det i mars 2016 fanns underlag som visade att det vid denna tid fanns utrymme för utdelning motsvarande återstående fritt eget kapital enligt balansräkningen för räkenskapsåret 2014 (cirka 1,5 miljoner kr). Omständigheterna gav därför anledning att räkna med att det vid en bolagsstämma under första halvåret 2016 skulle kunna beslutas om utdelning med ett belopp som motsvarade det utbetalade beloppet (jfr p. 26).

35. Under nu angivna förhållanden ska utbetalningen i mars 2016 inte ses som ett penninglån.

36. Åtalet ska därför, som hovrätten funnit, ogillas.

DOMSLUT

HD fastställer hovrättens domslut.

Sökord: Låneförbud; Aktiebolag; Legalitetsprincipen; Närståendelån; Värdeöverföring